

Принцип матрьошки

Суперництво не заважає Росії та Туреччині зближуватися. Що це означає для нового світового порядку.

Оптимізм 1990-х, коли ліберальна демократія видавалася переможною, поступився місцем фрагментованому багатопольному світу, норми та цінності якого поки цілком не узгоджені. Влада розпорошена, союзи набувають прагматичнішого характеру, а норми дедалі частіше стають предметом суперечок. За таких обставин середні держави, зокрема Туреччина, стикаються одночасно із обмеженнями та можливостями. Саме через відносини з Росією Анкара випробовує свою нову самостійність.

Відносини між Туреччиною та Росією виглядають суперечливими лише на перший погляд. Підтримуючи протилежні сторони в Сирії, Лівії та на Кавказі, ці дві країни співпрацюють у сферах енергетики, оборони й дипломатії. У 2022 році, коли їхні представники вели перемовини щодо Чорноморської зернової ініціативи, образ супротивників, які ситуативно виступають як незмінні партнери, відобразив суть сьогоденної конфліктної співпраці.

Попри розбіжності в інтересах, обидві держави визнали цінність прагматичного підходу до справи. Вони розглядають одна одну як інструмент управління західним домінуванням і розширенням простору для маневру в хисткому міжнародному порядку. Їх об'єднує не довіра, а переконання, що діючи спільно – вибірково й тактично – вони зможуть захистити власну автономію.

І Росія, і Туреччина діють як незадоволені держави в умовах міжнародної ієрархії, що змінюється

І Росія, і Туреччина діють як незадоволені держави в умовах міжнародної ієрархії, що змінюється. Часи однопольної американської гегемонії минули, проте стабільна багатопольна рівновага поки не виникла. Щойно гегемон втрачає свій вплив, амбітні держави прагнуть поєднати зусилля для того, щоб переформатувати норми й цінності системи. У цьому контексті Москва

та Анкара розглядають західний вплив, через розширення НАТО, санкції чи започаткування вибіркового енергетичних проєктів, як загрозу своєму становищу на світовій арені. Саме через це вони співпрацюють у сферах, які послаблюють позиції Заходу: обходять санкції, виступають посередниками в регіональних конфліктах і контролюють ключові маршрути постачання. Емоційного підґрунтя в їхніх взаєминах немає, адже в світі, де лідерство Заходу виглядає непевним, їхні дії ситуативні та продиктовані необхідністю.

Їхня взаємодія відображає те, що можна описати як «принцип матрьошки»: рівні влади накладаються й взаємно вбудовані один в одного, як у знаній російській забавці. На глобальному рівні домінують Сполучені Штати, у євразійському регіоні провідну роль відіграє Росія, у Східному Середземномор'ї й на Кавказі субрегіональною силою виступає Туреччина.

Коли інтереси Росії та Туреччини збігаються на різних рівнях – у протидії західному впливу, забезпеченні стабільності енергетичних потоків чи стримуванні регіональної нестабільності – співпраця посилюється. Але щойно амбіції обох держав перетинаються, як у випадку з Сирією чи Лівією, виникають протиріччя. Така структура пояснює, яким чином вони можуть вести опосередковане протистояння, водночас підтримуючи прямий діалог і розвиваючи торгівлю. Їхня взаємодія є не стільки парадоксальною, скільки наслідком асиметрії в умовах мінливого світового порядку.

Сек'юритизація, себто процес, у межах якого обидва режими визначають Захід як загрозу, є емоційним і політичним підґрунтям цього партнерства. Росія сприймає розширення НАТО та просування західної демократії як оточення, а підтримка Заходом курдських угруповань, поблажливе ставлення до руху Гюлена та виключення зі Східно-Середземноморського газового форуму є для Туреччини спробою її маргіналізувати.

Наративи Росії та Туреччини збігаються ще в дечому – потужному відчутті образи. Опір західному тиску є джерелом внутрішньодержавної легітимності. Коли Туреччина придбала російську ракетну систему С-400 і через це її виключили з американської програми F-35, уряди обох країн підсвітили цю подію як доказ власної суверенності та незалежності. У їхньому

політичному дискурсі протистояння Заходу дорівнює захисту національних інтересів.

Поведінку Туреччини можливо зрозуміти, тільки усвідомивши глибшу мету, а саме стратегічну автономію. Впродовж двох десятиліть Анкара пройшла шлях від оптимістичної політики «жодних проблем із сусідами» 2000-х років до жорсткого реалізму, сформованого регіональним хаосом, включно з «арабською весною», спробою державного перевороту 2016 року та розчаруванням у Заході. Наслідком цих подій стала зовнішня політика Туреччини, що поєднує дипломатію зі стримуванням, прагненням незалежності від будь-якого окремого блоку, водночас уникаючи повного розриву із Заходом.

У цю стратегію ідеально вписується взаємодія з Росією, бо саме вона дає Анкарі важелі впливу на НАТО, доступ до енергетичних і оборонних технологій, а також право голосу у вирішенні регіональних криз. Саме по собі зближення Туреччини та Москви не означає повороту на схід. Це – балансування у багатополлярному світі. Як і інші середні держави, такі як, наприклад, Індія, Саудівська Аравія чи Бразилія, Туреччина прагне отримати максимум вигоди від суперництва великих держав.

*За геополітичними
мотивами ховається
тісна мережа
економічних зв'язків*

За геополітичними мотивами ховається тісна мережа економічних зв'язків. Росія є одним із найбільших постачальників енергоносіїв і торговельних партнерів Туреччини, вона ж продає природний газ, інвестує в атомну енергетику та забезпечує потік туристів. Туреччина, у свою чергу, пропонує Москві важливий економічний коридор в умовах санкцій. Символами цієї прагматичної взаємозалежності є газопровід «Турецький потік» і АЕС «Аккую».

Однак тісна економічна взаємозалежність також створює вразливі місця. Нестабільна валюта Туреччини та її залежність від західних ринків обмежують сильне наближення до Москви. Залежність Росії від Туреччини як лазівки для обходу санкцій надає Анкарі силу вести перемовини, але також викликає невдоволення Москви. Обидві сторони розуміють цю асиметрію, обидві її терплять, оскільки альтернативи є гіршими.

Для Європи розвиток відносин між Росією та Туреччиною є водночас і викликом, і уроком. ЄС не здатен повністю інтегрувати

Туреччину, але й ігнорувати її не може. Туреччина виступає опорою НАТО, посередницею у Чорноморському регіоні, вартвою на міграційному фронті та регіональною силою, рішення якої впливають і на військову, і на енергетичну безпеку в Європі.

Між Туреччиною та ЄС існує глибока недовіра. Погіршення ситуації з демократичними процесами в Туреччині та військові конфлікти у Східному Середземномор'ї призвели до напруження у відносинах. Крім того, Брюссель не має чіткої стратегії взаємодії з Анкарою. Щиро кажучи, ЄС не має стратегічного бачення ситуації в цілому, а тому розглядає Туреччину одночасно як партнера, конкурента і ризик. Ця неоднозначність послаблює вплив Європи саме в той момент, коли Туреччина стала незамінною в регіональній безпеці.

Те ж саме стосується Росії. Обмежена спроможність Європи стримувати Москву або підтримувати відносини з Анкарою змушує діяти у відповідь на події, а не керувати ними. Дедалі потужніша співпраця між цими двома впевненими у собі державами частково є наслідком непослідовності Заходу.

Попри стійкість, вісь Анкара – Москва все ж має межу витривалості. Вторгнення Росії в Україну порушило рівновагу: останнім часом Москва дедалі більше покладається на Анкару в питаннях доступу до ринків і дипломатії, тоді як Туреччина змушена протистояти зростаючому тиску з боку союзників по НАТО. Внутрішня економіка також відіграє важливу роль, бо обидві країни стикаються з інфляцією, валютними труднощами та послабленням авторитету.

Ці відносини будуть тривати доти, доки обидві сторони сприйматимуть тиск Заходу як більшу загрозу. Якщо США та ЄС відновлять стратегічну узгодженість або внутрішні зміни переформатують пріоритети в будь-якій зі столиць, співпраця може швидко зійти нанівець. Проте на даний момент переважає прагматизм: жодна зі сторін не може дозволити собі ізоляцію в нестабільному світі.

*Росія й Туреччина
співпрацюють не через
взаємну довіру, а тому,
що зовнішній світ
дозволяє – ба навіть
заохочує – подібний
прагматизм*

Постійність співпраці між Росією та Туреччиною свідчить про щось надзвичайно важливе для сучасної міжнародної системи. Це не стільки питання ідеології, скільки автономії в умовах невизначеності. Середні держави об'єднуються на тактичному рівні, щоб захиститися від нестабільності й отримати перевагу, поки великі конкурують між собою.

Для європейських і трансатлантичних політиків повідомлення є чітким. Намагання ізолювати Анкару чи Москву часто зближують їх; беззастережне залучення ризикує легітимізувати їхній ревізіонізм. Мудріше було б поєднати стримування з надійною присутністю, а саме забезпечити відновлення дипломатичних відносин у Чорноморському регіоні, на Кавказі та у Східному Середземномор'ї, гарантувати підтримку регіональної стійкості та надати пропозицію альтернатив, які зменшують залежність від будь-якої з цих держав.

Що узгодженішими будуть дії Заходу, то менше простору залишатиметься для розвитку цього нелегкого партнерства. Росія й Туреччина співпрацюють не через взаємну довіру, а тому, що зовнішній світ дозволяє – ба навіть заохочує – подібний прагматизм. Їхні відносини відображають перехід від ліберального порядку до світу багатьох порядків, де мистецтво дипломатії знову визначається не принципами, а силою.

Переклад з англійської Ірини Савюк

Ахмет Сьозен

Ахмет Сьозен (Ahmet Sözen) – професор політології та міжнародних відносин в Східно-Середземноморському університеті в Північному Кіпрі, засновник і директор Cyprus Policy Center.

